

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Prof. Dr. Eşref BUHARALI Özel Sayısı/ Special Issue Dedicated to Prof. Dr. Eşref Buharalı,
Kasım/November 2024, ss. 31-40.

Geliş Tarihi–Received Date: 13.02.2024 Kabul Tarihi–Accepted Date: 01.07.2024

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

ESKİ TÜRK TOPLUMUNDA ŞAMAN'IN YERİ VE VAZİFESİ ÜZERİNE

 <https://doi.org/10.53718/gttad.1436326>

 CAN TANKUT ESMEN*

ÖZ

Eski Türk tarihyazımının en tartışmalı meselelerinden bir tanesi, Şamanizm üzerine gerçekleşen fikir teatilerinden doğmaktadır. Billhassa bu inanç sisteminin İslamiyet öncesi Türklerin dini olup olmadığı yönündeki mülahazalar, Şamanizm'in bir din olup olmadığı yönündeki sorgulamaların dahi önüne geçmiştir. Şamanizm'in tam olarak neye tekabül ettiği, eğer bir din ise bunun sistematığının nasıl olduğu eski Türklerde hangi unsurları ile birlikte görüldüğü, nasıl algılandığı ve hayatın hangi noktalarında kendisini gösterdiği gibi sorulara pek çok farklı cevap üretilmiştir. Bu çalışmada ise maksat Şamanizm'e dair bir söz söylemek değildir. Bunun yerine, yaşadığı toplumun bir parçası olarak şamanın/kamın toplum içindeki işlev ve konumu anlamlandırmaya çalışılmıştır. Böylelikle, içinde bulunduğu topluma dokunan ve ona çokça faydası da olan bu özel karakterin bizatihi kendisi üzerine odaklanma imkânı yaratılmıştır.

Böyle bir yaklaşımı önemli görmemizin başlıca nedeni eski Türk tarih yazıcılığında Şamanizm üzerinde yürütülmüş olan tartışmaların mahiyetinde saklıdır. Konu ile alakalı yazına bakıldığında bunların çoğunun Şamanizm inancına karşı bir reddiye tavrına büründüğü görülmektedir. Bizce bu durum, eski Türk inanç tarihinin bütüncül olarak yazılabilesine ve günümüzde kahir ekseriyeti Müslüman olan Türk toplumlarının, inanç dünyalarına örneklerinden aktardıkları unsurları anlamlandırmada eksikliğe düşülmesine neden olmaktadır. Bu makalede, Şamanizm'in tarihyazımı bağlamında incelenmesinin nedeni yazının mevcut durumunun bir fotoğrafını çekme isteğidir. Çalışmanın ana gayesi ise şamanı, yaşadığı toplum içindeki rolü ile birlikte ortaya koymaktır. Bu noktada şaman, mistik bir karakter olarak imge haline getirilmemiş, tam aksine elden geldiğince toplumun karşı karşıya kaldığı sorunlara ürettiği çözümler bağlamında, işlevselleştirilerek ve ete kemiğe bürünmüş bir halde tasvir edilmiştir.

Eski Türklerin yaşam koşulları oldukça çetindi. Mevsimlere bağlı olarak göç etmeyi gerektiren hareketli yaşam tarzları, hem iç çekişmeler hem de düşmana karşı devam eden ve süreklilik gösteren bir çatışma hali, zorlu iklim koşulları ve iktisadi hayatı temelinden sarsan ve sürülere kıran getiren hastalıklar bu zorlukların sadece bir kaçıydı. Söz konusu koşulların Türkleri sağlam yapılı ve sert mizaçlı insanlar haline getirdiği bir gerçekse de; toplumun bu yükü başa çıkabilmek adına zaman zaman kimi araçlara başvurma ihtiyacı duyması da bir başka gerçekliktir. Çoğunlukla inanç dünyası içerisindeki çeşitli unsurlara dayanarak giderilen bu toplumsal rahatlama işinin muhatabı, birçok kere şamanın kendisi olmuştur. Bu özel karakter, görüldüğü toplumlarda, bahsedilen manada, sorumluluk almaktan kaçınmamış, mistik anlamda değil, hayatın gerçeklerine dokunur biçimde işlevsel bir pozisyon sahibi olmuştur. Bu minvalde, şamanın, kim olduğunun bilinmesi hem Şamanizm hakkında düşüncelerimize yeni bir pencere açacak hem de İslam öncesi Türk toplumunun ruhsal yapısından sosyal hayatına pek çok bilinmeyen farklı açılardan görmemizi sağlayacaktır. Bizce şaman; çalışmaların odağı Şamanizm'e kaymadan ele alınabilirse, “bilge adam” rolü de göz önüne alınabilecek ve daha iyi anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkler, Tarihyazımı, Şaman, Kam, Şamanizm.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Edirne/TÜRKİYE, E-Posta: ctankutesmen@trakya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1884-1276.

ON THE PLACE AND FUNCTION OF THE SHAMAN IN THE OLD TURKISH SOCIETY

ABSTRACT

One of the most controversial issues of ancient Turkish historiography arises from the exchange of ideas on Shamanism. In particular, considerations as to whether this belief system was the religion of the pre-Islamic Turks have surpassed even questions about whether Shamanism is a religion. Many different answers have been produced to questions such as what exactly Shamanism corresponds to, if it is a religion, what its systematics is, what elements it was seen within the ancient Turks, how it was perceived, and at what points in life it manifested itself. The purpose of this study is not to say anything about Shamanism. Instead of doing this, an attempt was made to make sense of the function and position of the shaman/kam in society. Thus, the opportunity was created to focus on this character himself, who touched the society he lived in and benefited from it greatly.

The main reason why we consider such an approach important is hidden in the nature of the discussions on Shamanism in ancient Turkish historiography. When we look at the literature on the subject, it can be seen that most of them adopt an attitude of rejection towards the belief in Shamanism. In our opinion, this situation causes the history of the ancient Turkish faith to be written holistically and to a lack of understanding of the elements that today's predominantly Muslim Turkish societies have transferred from their traditions to the world of faith. In this article, the reason for examining Shamanism in the context of historiography is the desire to take a picture of the current state of writing. The main purpose of the study is to reveal the shaman along with his/her role in the society he/she lives in. At this point, the shaman is not made into an image as a mystical character, on the contrary, he/she is depicted as functional and fleshed out in the context of the solutions he produces to the problems faced by the society.

The living conditions of the ancient Turks were quite harsh. Active lifestyles that required migration depending on the seasons, both internal strife and an ongoing conflict against the enemy, harsh climatic conditions, and diseases that shook the economic life to its core and devastated herds were just a few of these difficulties. Although it is a fact that the conditions in question made the Turks strong-bodied and hard-tempered people; Another reality is that society needs to resort to some intermediaries from time to time in order to cope with this burden. The addressee of this social relief work, which is mostly achieved by relying on various elements within the world of belief, has often been the shaman himself/herself. This special character, in the societies in which he was seen, did not refrain from taking responsibility in the aforementioned sense and had a functional position, not in a mystical sense, but in a way that touches the realities of life. In this manner, knowing who the shaman is will both open a new window to our thoughts about Shamanism and enable us to see many unknowns from different perspectives, from the spiritual structure to the social life of pre-Islamic Turkish society. In our opinion, shaman; If the focus of the studies can be handled without shifting to Shamanism, the "wise man" role can also be taken into consideration and better understood

Key Words: Ancient Turks, Historiography, Shaman, Kam, Shamanism.

GİRİŞ

İslamiyet öncesi Türk tarihi alanında çalışan Türkologların karşı karşıya oldukları en önemli problemlerden birisi Şamanizm meselesidir. Şamanizm'in tam olarak ne olduğu, bir din olup olmadığı, eski Türklerde nasıl yaşandığı ve algılandığı gibi sorulara onlarca farklı cevap verilmiştir. Bu çalışmanın amacı ise Şamanizm'i açıklamak değildir. Bunun yerine Şamanizm'i bir kenara koyarak, onun yaşayan, gözlenebilir ve en belirgin unsuru olan şamanı/kamı tanımdır. Böylece şaman; inanç/toplum ilişkisi içerisinde somutlaşan bir öge olarak, yaşadığı toplumun bir parçası olma özelliği de göz ardı edilmeksizin incelenebilecektir.¹

Çalışma, öncelikle Şamanizm'e dair belli başlı görüşleri tarihyazımı bağlamında ortaya koyup daha sonra şamanların eski Türk toplumunda nasıl ve hangi sebeplerle belirdiklerini açıklamaya çalışmaktadır. Bunun devamında ise bu kişilerin üzerlerine aldıkları görev ve sorumluluklar hakkında bilgi verip kendilerini sıradan

¹ Çalışma boyunca her iki kelime birbirinin yerine kullanılacaktır. Esasen kamın Türkçe bir terim olduğu bilirse de şaman adının Türk kamları için de yaygın olarak kullanılıyor olmasıdır. Her iki ifadenin birbiri yerine kullanılmasında bir mahsur görülmemiş ve bu durum terminolojik bir hata olarak yorumlanmamıştır. Pek çok farklı anlamı olduğu düşünülse de "Şaman" kelimesi, Tunguz dilindeki -şa (bilmek) köküne dayanmakta ve "Bilen Kişi", "Bilgin" anlamlarına gelmektedir. Mihaly Hoppal, *Avrasya'da Şamanlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 21. Bununla birlikte eski Türkler "Şaman" tabirini kullanmayarak Kam, Baksı, Sagun, Oyun gibi terimleri kullanmışlardır. En yaygın kullanıma sahip olan kam için, Yusuf Has Hacıp "Kamlar topluma faydalı insanlardır" demiştir. Sadettin Gömeç, "Şamanizm ve Eski Türklerin Dini", *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 4, 1998, s. 40. Divan-ı Lügat-ı Türk'te ise kam için "Çeşitli hastalıkları tedavi etmek için tabibin yanında kam da yer alır. Tabip hastalığı ilaç ile (ot) tedavi eder, kam ise hastayı kendi usulüne göre daha çok ruhi yollardan (efsun vb.) iyileştirmeye çalışır" der. Bir başka görüşe göre de kam "Kâhin", "Tabip", "Filozof", "Âlim" anlamlarına da gelmektedir. Ahmet Dalkıran, "İslamiyet Öncesi Türk Sanatında Şamanizm Etkisi", *SÜ Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 25, 2008, s. 376.

halktan ayırt eden özelliklerine değinmekte ve devam eden satırlarda ise toplum gözünde nasıl algılandıkları sorusuna cevap aramaktadır. Bu sorun makalenin kaleme alınma amacını da oluşturmaktadır ve yazı buna verilen cevaplarla sona ermektedir. Ancak, bu kısa girişte, şaman imgesi üzerinde odaklanmadan evvel Şamanizm hakkında bir tanım yapmak ve bundan sonra eski Türk tarihyazımında ortaya konmuş olan kanaatleri hatırlamaya çalışmanın gereğini vurgulamak elzemdir. Buna göre; alan üzerinde çalışan isimlerin yaygın kanaatine Şamanizm ne eski Türklerin inancı olarak belirtilen Gök Tanrı inancının bir unsurudur, ne de içerisinde Doğa Kültü, Atalar Kültü, hatta Gök Tanrı inancı ve eski Türk kozmolojisinden çokça motifi barındırmasına rağmen “inanç sistemi, bir insanın uyması gereken kaidelerinin tamamı” olarak tanımlanan din kavramının içindedir.²

1. Türk Tarihyazımı Bağlamında Şamanizm³

Şamanizm’in bir Türk dini olarak görülmemesi anlayışı, İslamiyet öncesi Türk tarihi ve kültürü sahasında çalışmalarda bulunmuş bilim insanlarının önemli kısmınca savunulmaktadır. Konu hakkındaki en kesin yargılara sahip olan isim İbrahim Kafesoğlu olmuştur. Kafesoğlu, şamanlığı Bozkır-Türk inanç sistemine dışarıdan eklenmiş ve Türklerin inancına benzeyebilme kabiliyeti nedeniyle, eski Türk dinlerinden bir tanesi olarak düşünülmüş olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte, Kafesoğlu’nun Şamanizm’e yönelik bakışı menfidir. O, satırlarında Şamanizm’i Türk inançları içinde bir noktaya yerleştirmeye çalışmamış aksine söz konusu inançla ayırdığı noktaların altını çizmeye ve konu hakkında yapılan hatalı olduğuna inandığı yorumları ortaya koymaya gayret etmiştir.⁴ Türk kültürü hakkında kapsamlı bir çalışma ortaya koymaya hazırlanan ancak eserini tamamlamaya ömrü vefa etmeyen Ziya Gökalp ise, Türk Medeniyeti Tarihi adlı çalışmasında şamanı bir sihirbaz olarak tanımlamıştır. Ona göre Şamanizm dini değil sihirli bir sistem olarak ve dini anlayışın zıddı biçiminde Türk inanç hayatında yerini almıştır. Dolayısıyla Gökalp’e göre Şamanizm; günümüzde eski Türk dini olarak aktarılması hatalı bir davranıştır.⁵ Gökalp’in konuya yaklaşımının kendisinden sonra gelen araştırmacıları etkilediği ve düşünsel manada bir çerçeve hazırladığını söylemek mümkündür. Türk kültürü üzerine hazırlanmış iki kapsamlı çalışmada; Bahaeddin Ögel’in Düünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları ve Gülçin Çandarlıoğlu’nun İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü, başlıklı eserlerinde ise Şamanizm’e hiç yer verilmemiş ve oldukça katı bir tavır ortaya konmuştur.⁶ Türk kültürü üzerine bugün dahi yorum yapacak araştırmacıların kulak vermek zorunda oldukları bu “başlıca” çalışmalar ‘Şamanizm Meselesine’ bahsedilen biçimde yaklaşmışlardır.

Eski Türk tarihçiliğinin temel eserleri olarak kabul edilen çalışmalar içinde, Şamanizm’e bir inanç hüviyeti veren kimseler de yok değildir. Bunların en önemlisi Abdülkadir İnan olup, çalışmasında “Eski Türkler, şüphesiz ki Şamanist idiler.” gibi oldukça kesin yargı içeren bir cümle dahi sarf etmektedir.⁷ İnan’ın kurduğu bu iddialı cümle ile eski Türklerin dini noktasında kendi çalışma yıllarında gerçekleşen tartışmalar bağlamında tek başına kaldığını da eklemek gerekmektedir. Bizce bu ifadelerden çıkartılacak sonuç, eski Türklerin geçmişte topyekün Şamanizm dinine inanmadıkları ancak Gök Tanrı inancı olarak ifade edilen dinin içerisine zamanla ve diğer toplumlarla girilen münasebetler neticesinde pek çok Şamanist unsurun dâhil olduğudur. Böylece, Şaman kültürünün Türklerin inanç dünyasını etkilediği ve renklendirdiği kadar; Türk inancının ve göreneklerinin de Şamanizm’i etkilediği bir süreç yaşanmış olabilir. Buna ek olarak, şamanların/kamların topluma verdiği bir hizmetin ve o hizmeti talep eden bir kitlenin de olduğu hatırlardan çıkartılmamalıdır.

Meseleye tarihyazımı bağlamında bakıldığında, Şamanizm Türk tarih tezi içinde anlamlı bir yere oturtularak, eski Türklerin inanç sistemine eklenmiştir. Bu minvalde Türk Tarihinin Ana Hatları isimli çalışmada, Yer-Su inançlarının dönüşüm geçirerek Şamanizm dinine evrildiği söylenmektedir. Buna göre Yer-Su ruhları ile temas kurma ihtiyacı şaman/kam adı verilen kişilerin belirmesine neden olmuştur.⁸ Devam eden süreçte, alanın önemli isimlerinden Zeki Velidi Togan, Göktürkler döneminde dini inancın Türk kültürü içerisinden beslendiği, bunun neticesinde ise yaygın inancın Şamanizm olduğunu ifade etmiştir. Togan, İslam’ın erken dönem kroniklerinden hareketle, Arapların, Türk hükümdarlarının şaman ayinleri düzenlediği ve kamların kehanetleri ekseninde ülkelerini yönettiklerini ileri sürmektedir.⁹ Togan’ı takip eden süreçte; Kafesoğlu güçlü bir reddiye ile mesele hakkında değerlendirmede bulunmuştur. Kafesoğlu ile birlikte başlayan bir diğer önemli

² Gömeç, *agm*, s. 38.

³ Bu başlıkta yapılan inceleme, Şamanizm’in tarihini ortaya koymak veya ne olduğunu anlamlandırmaya çalışmak gayesini taşımamaktadır. Burada amaç, Türk tarih yazıcılığının belli bir anında Şamanizm üzerine yapılan yorum ve değerlendirmeleri çalışmanın devam eden kısımlarında yol göstermesi maksadıyla ortaya koymaktır.

⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2011, s. 288-290. Yazarın Türk Milli Kültürü’nden önce kaleme aldığı ve bu temel eserin bahis konusu yerlerinde sıklıkla aynı ifadelerle kullandığı “Eski Türk Dini” adlı makalesi de anılmaya değerdir. Bkz. İbrahim Kafesoğlu, “Eski Türk Dini”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 3, İstanbul Ekim 1972.

⁵ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, haz. İsmail Aka, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976, s. 117.

⁶ Bahaeddin Ögel, *Düünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, TDAV Yayınları, İstanbul 2001; Gülçin Çandarlıoğlu, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, TDAV Yayınları, İstanbul 2014.

⁷ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 2.

⁸ *Türk Tarihinin Ana Hatları*, TTK Yayınları, (Tıpkıbasım), Ankara 2014, s. 304-308.

⁹ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihinin Giriş*, Enderun Neşriyat, İstanbul 1981, s. 50-51.

ESKİ TÜRK TOPLUMUNDA ŞAMAN'IN YERİ VE VAZİFESİ ÜZERİNE

dönüşüm ise eski Türk dini ile İslamiyet arasında izafe edilen bağlardır. Kafesoğlu'nu takip eden başlıca Türk tarihçileri, Gök Tanrı dini ile İslam arasında koşutluk kurmuşlar ve dolayısıyla Şamanizm hakkında ya kalem oynatmamayı ya da Kafesoğlu'nun reddiyesini tahkim eden satırlar yazmayı sürdürmüşlerdir.¹⁰

Şamanizm'in eski Türk inançları içindeki varlığını savunan nadir isimler içinde ise Abdülkadir İnan'ın çalışmasına bir vurgu yapılmıştır. Bu çalışmaya ek olarak, marksist tarih yazıcılığının Türkiye'deki temsilcilerinden Doğan Avcıoğlu'nun *Türkler'in Tarihi* başlıklı eserine de vurgu yapmak gerekmektedir. Bu çalışmada eski Türk inancı, totemcilik, Şamanizm ve Tengricilik'in beraberce yaşandığı bir Türk panteonu şeklinde tasvir edilmiştir. Bununla beraber Şamanizm'e de hatırı sayılır bir vazife yüklenmektedir.¹¹ Şamanizm meselesi hakkında bir başka dikkat çekici görüş ise Mehmet Eröz'den gelmiştir. Eröz keskin bir yorum yapmak pahasına; eski Türk dininin doğrudan Şamanizm olduğunu ifade etmiş ve totemcilik ile başlayıp toplumun tekâmülü ile Şamanizm'e ulaştığını söylemiştir. Eröz Türklerin, binlerce yıl Şamanist olarak yaşadıkları sonra İslamiyet'le beraber Alevilik-Bektaşilik inançları içerisinde Şamanizm'in mirasını koruduklarını iddia etmektedir.¹² Türk tarih yazıcılığında oldukça nadir görülmekle birlikte, bu noktada doğrudan Şamanizm'i konu edinen ve incelemeye çalışan özel eserlerden bir tanesi de arkeolog Sergen Çirkin tarafından kaleme alınan Güney Sibirya Arkeolojisi ve Şamanizm başlıklı kitaptır.¹³

2. Şamanların Eski Türk Toplumunda Yeri ve Rolü

Bu makalede şamanın/kamın içinde yaşadığı toplumun kimi ihtiyaçları çerçevesinde işlevsel bir rol üstlendiği savunulmaktadır. Şamanın yaşanılan dünya ile öteki âlem arasında iletişim kurma ve her iki taraf arasında denge sağlama biçiminde spiritüel bir görevi de vardır. Bununla birlikte günlük hayatın içinde faal olarak yer bulmasını sağlayan, mistik kökenleri olan ve çoğunlukla dünyevi kaygıları gidermeye çalışan bazı görevleri de bulunmaktadır. Bu bağlamda şamanların toplumun faal bir parçası olduğu Türk boylarının yaşadıkları coğrafyaların, çetin iklim şartları ile öne çıktığı, buna bağlı olarak kuraklığın, sürülerin sayısında görülen ani dalgalanmaların ve halk arasında yayılabilecek hastalıkların başlıca sorunlar olduğu söylenebilir. Coğrafya temelli sorunlara çocuk sahibi olamama gibi tıbbi ve gelecektekilerden haber umma, ataların ruhuna kurban sunma gibi manevi dünya ile ilgili meseleler de ilave edilebilir. Hastalıkları tedavi etmek, ölen kişinin ruhuna öte dünyaya göçünde eşlik etmek, kısırlığa çare üretmek, avın iyi geçmesine yardım etmek, fal bakmak, yaşanan mekânı kötü ruhlardan arındırmak, kurban kesimini gerçekleştirmek, mevsim geçişlerinde düzenlenen ayinleri yapmak, sürüdeki hayvanlara musallat olduğuna inanılan kötücül ruhları kovmak, kayıp eşya ve kimseler ile ilgili bilgi vermek bunların önde gelenleri arasındadır.¹⁴ Tüm bu sorunların, hem nedenlerinin topluma açıklanmasında hem de çözülmesinde sorumluluğu üstlenecek kişilere ihtiyaç duymuştur. Şamanlar kültür ve örf ters düşmemek kaydıyla böylesi bir rolü üstlenmişlerdir.¹⁵

Kurban kesme törenini yürüten kamların sadece Gök Tanrı adına ve Atalar ruhlarına sunulan kurbanlarda etkin olarak yer almamış olmaları da dikkat çekici bir ayrıntıdır.¹⁶ Bu noktada, Şamanizm'in mistik dünyasının dışında kalan ve şamanı pratik hayatta geçerli kılan sorumluluklara dönüp baktığımızda ilk maddenin hastalıkları iyileştirmek olduğu söylenebilir. Hastalıklar eski Türk içtimai hayatında iki açıdan önem arz eder. Birincisi, atlı-göçebe yaşam tarzında hayatta kalma mücadelesinin tabiat şartlarına dirençli, sağlıklı bireylere duyulan ihtiyaçtır.¹⁷ İkinci olarak ise, Çin yıllıklarında geçen ifadesiyle "Türklerin savaşta ölmeyi şeref, hastalıktan ölmeyi zillet sayan" hayat görüşleridir.¹⁸ Bu durum tabiplik yanında kamın da alternatif bir şifacı olarak gelişmesine ve bir etkinlik sahası bulmasına neden olmuştur.¹⁹ Bunda hiç şüphesiz eski Türklerde ruhun kaçırılmasının hastalıkların önemli bir nedeni olarak görülmesinin de payı büyüktür.²⁰ Kamlar, ruhlarla kurduğu

¹⁰ Bu çalışmalara bakıldığında, en önemlilerinden birinin Mualla Uydu Yücel tarafından kaleme alındığı görülmektedir. Uydu Yücel, tarafından bir yüksek lisans tezi olarak ele alınan konu sonrasında Türk İslam Bütünleşmesi adıyla yayımlanmıştır. Yücel; bu eseriyle eski Türk tarih yazımı içerisinde Kafesoğlu tarafından kanonlaştırılan bir meseleyi bir adım ileri taşıyabilen nadir isimlerden biri olmuştur. Mualla Uydu, *Türk İslam Bütünleşmesi*, Hamle Yayıncılık, İstanbul 1995. Benzer yaklaşım içinde olan bir başka isim ise Saadetin Gömeç'tir. Şamanizm ve Eski Türk Dini adlı kitabında Şamanizm'in bir Türk dini olduğunu reddeden Gömeç, Türklerin eski inancının Gök Tanrı dini olduğunu kesin bir dille savunmuştur. Saadetin Yağmur Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s. 99. Eski Türk tarihçiliği sahasının diğer önemli simaları, Ali Ahmetbeyoğlu Sorularla Eski Türk Tarihi ve Ahmet Taşağıl ise Kök Tengri'nin Çocukları adlı popüler eserlerinde; eski Türk dini meselesine Kafesoğlu'nun zaviyesinden yaklaşmış ve Şamanizm'i açık bir dille reddetmişlerdir. Ali Ahmetbeyoğlu, *Sorularla Eski Türk Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014, s. 302-303; Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri'nin Çocukları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 84.

¹¹ Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi Birinci Kitap*, Tekin Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 352, 406.

¹² Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini ve Alevilik Bektaşilik*, TDAV Yayınları, İstanbul 1992, s. 9-11.

¹³ Bkz. Sergen Çirkin, Güney Sibirya Arkeolojisi ve Şamanizm, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2022.

¹⁴ Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2006, s. 23; Hoppal, *age*, s. 33.

¹⁵ Hoppal, *age*, s. 34.

¹⁶ Bayat, *age*, s. 23.

¹⁷ Gülhan Atnur, "Sibirya'da ki Bazı Türk Boylarında Halk hekimliği Uygulamaları", *Bilig*, Cilt 13, Sayı 55, 2010, s. 52.

¹⁸ Dalkıran, *agm.*, s. 383.

¹⁹ Sadece Uygurlar üzerine yapılmış bir araştırmada Şaman'ın hasta kimseleri tedavi etmek için benimsediği 15 farklı teknik saptanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Adem Öger-Tugba Gönel, "Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri", *Turkish Studies*, C. 6, S. 4, Güz 2011, s. 240 vd.

²⁰ Atnur, *agm.*, s. 52.

iletişim hatta dostluk sayesinde kaçan ruhu bulur ve geri getirir böylelikle iyileşmeyi sağlarlardı.²¹ Yılan, akrep vb. zararlı hayvan tarafından ısırılanlar kamlar aracılığıyla kendilerini okuturlar, bu esnada kamlar elfunların yanı sıra şifalı otları da kullanırlardı.²² Şamanlar hasta tedavisinde davul vasıtasıyla müziği de kullanmışlardır.²³ Davul ritminden bir çeşit trans haline geçmek için de yararlanırlardı. Bu durum bazı araştırmacılar tarafından “Baksı Dansı” olarak adlandırılmıştır. Ritüeli icra eden şaman, kopuz yahut dombranın sağladığı ritim ile bir dansa başlamakta ve trans haline ulaşmaktaydı.²⁴

Ölünün ruhunu öteki dünyaya göndermek de şamanın günlük hayatta sıkça yaptığı bir işti. Radloff bizzat katıldığı bir ayin hakkında “Şamanın en büyük sanatı yurdun temizlenmesi adı verilen bir işti. Altay inancına göre ölünün ruhu bir süre daha evde kalır ve yalnız gitmek istemez ailesinden başka kişileri ya da hiç olmazsa hayvanları ölüm diyarına kendisi ile birlikte sürükler. Ölü ruhu hakkındaki bu inanış ölü ruhunun aşağıda ki dünyaya gönderilmesi için yurdun temizlenmesini gerektirir. Şaman bunu ölümün kırkinci gününde yapar. Zor bir iş olarak kabul edildiği için zengin kimseler çoğu kere uzaklardan ünlü şamanları çağırır” demektedir.²⁵ Satırlarının devamında Radloff, bu inancı Altaylardaki sıkı akrabalık bağları ve her türlü tıbbi yardımdan mahrum olan bölgede yaygın görülen salgın hastalıklara bağlamaktadır.

Eski Türklerde çocuk sahibi olmak çok arzulanırdı. Çocuksuz ailenin itibarı oldukça düşüktür.²⁶ Öyle ki bu toplumsal hakikat, eski Türklerin kültürüne dair en önemli eserlerden bir tanesi olan Dede Korkut hikâyelerine kadar girmiştir.²⁷ Kam çocuksuz ailelerin de en büyük umuduydu. Diğer hastalıklarda olduğu gibi çocuk sahibi olamama durumunda da ilaçla tedavi ve trans yoluyla kötü ruhun vücuttan kovulması kamın başlıca yöntemleriydi.²⁸

Abdülkadir İnan, şamanın ne iş yaptığını açıklarken; fal bakmanın ve gelecekte haberler vermenin kamın en önemli vazifelerinden bir tanesi olduğunu söylemiştir.²⁹ Kamlar özellikle kürek kemiğinden fal bakma işinde ustalardı. Altay Şamanlarının yanı sıra Kırgız ve Kazaklarda da fal yaygın bir adetti. Manas destanında Manas’ın yanında kürek kemiğine bakmayı bilen bir falcı bulunduğu zikredilmişti.³⁰ Manas bir destan kahramanı olsa da, Türk tarihinin yetiştirdiği büyük Hakanlardan sayılan Attila ‘gerçek hayatta’ fala inanmasıyla bilinmektedir. Attila’nın Catalanium Savaşı öncesinde, yukarıda İnan’ın tarif ettiği benzer biçimde, hayvanın kürek kemiğinden fal baktırması ve kâhinin yorumlarının Attila’nın hareket tercihleri üzerinde etkili olmuş olabileceği düşüncesi bilinmektedir. Bu konuya ek olarak, Attila için fal bakan kimsenin bir koyunun kemiğini kullanmış olabileceği düşünülse de; İnan’a göre bilhassa Altay ve Yakut şamanları arasında fal bakmak için en çok geyik kemiği tercih edilmekteydi.³¹

Bir başka toplumsal vazife olarak, yaşanan yerin kötü ruhlardan arındırılması için de sık sık kamlara başvurulurdu. Bunun en çarpıcı örneklerinden birisi yeni doğum yapmış kadınlara musallat olan “albastı”yı kovmak için kamın çağırılmasıydı. Kam elinde kopuzu veya davulu ile albastıyı kovmak için şu efsunu söylerdi:

“Ey, zalim albastı,
Koy ciğerini yerine,
Zavallının canını iade et,
Sözümü tutmazsan,
Bana hürmet etmezsen,
Gözlerini çıkarırım.”³²

Şaman, düzenlenen süre avlarına da katılırdı. Eski Türkler, insanların olduğu gibi hayvanların da bir ruhu olduğuna inanırdı. Şaman av sırasında avı gözetler ve öldükten sonra ruhunu ele geçirip yatıştırırdı. Avın bol olmasını sağlamak ve boyun sahip olduğu at ve sığırları onlara musallat olacak kötü ruhlardan korumakta kamın

²¹ Gömeç, *agm*, s. 43.

²² İnan, *age*, s. 145.

²³ Özge Gençel, “Müzikle Tedavi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 14, 2006, s. 697-706.

²⁴ Gençel, *agm*, s. 704.

²⁵ Wilhelm Radloff, *Türklük ve Şamanlık*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2006, s. 83.

²⁶ Sıddık Ünal-an-Hakan Öztürk, “İslamiyet’ten Önce Türklerde Eğitim Öğretim”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 13, S. 2, s. 96-97.

²⁷ Söz konusu destan, Dirse Han oğlu Boğaç Han destanıdır. Burada Dirse Han, Bayındır Han’ın toyunda ne kız ne erkek evlat sahibi olmadığı için kara çadırda ağırlanmış, kara keçe üzerine oturtulmuş ve kendisine kara koyun yahnisi ikram edilmiştir. Bkz. *Dede Korkut Kitabı*, haz. Muharrem Ergin, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2018, s. 22.

²⁸ Bayat, *age*, s. 236.

²⁹ İnan, *age*, s. 156.

³⁰ Hüseyin Namık Orkun, *Attila ve Oğulları*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1933, s. 69; Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, TTK Yayınları, Ankara 2001, s. 279.

³¹ İnan, *age*, s. 160.

³² İnan, *age*, s. 178.

ESKİ TÜRK TOPLUMUNDA ŞAMAN'IN YERİ VE VAZİFESİ ÜZERİNE

uğraşlarındandı. Mevsimsel ayinleri yapmak ve kaybolan eşyalar hakkında bilgi vermekte kamdan beklenen diğer işlerdendi.³³ Bunun yanı sıra kurban kesmekte kamlara has bir uğraştı. Şaman, kayın ormanı içinde en uygun olduğunu düşündüğü yerde kurban ritüelini gerçekleştirirdi. Kam kurbanın kesileceği yere bir çadır kurdurur hangi amaç için kurban kesiliyorsa ona uygun bir hayvan seçerdi. Hayvanı kurban ettikten sonra onun *pura* adı verilen ruhunu kurban edildiği ruha ulaştırmak ve bu yolculukta ona eşlik etmekte kaminin bir görevidi.³⁴

Kam'a toplum içinde bir statü getiren vazifelerinden bir diğeri de öte âlem ile temas kurabilmesi, fiziki dünyanın sınırlarını aşarak, metafizik âlemde var olduğuna inanılan varlıkların ve ölmüş kişilerin ruhlarına ulaşabilme yeteneğidir. Bilinmeyen ve görülmeyen ile kurulan bu diyalog, korkuyla karışık bir saygıyı uyandırmış olmakla birlikte şamana ölmüş ataların dünyada geride kalan insanlardan isteklerini ileten bir arabulucu rolünü de kazandırmaktaydı.³⁵ Yine de anlaşılabilir odur ki bu statünün yerleşmesinde bir takım inanışların ve bu inanışlardan beslenen kaygıların hem halk için hem de kam için faydacı bir şekilde çözülüyor olması belirleyici olmuştur. Hoppal'a göre; şaman, yaşadığı acılı süreç ile birlikte toplum adına da acı çekerek bir anlamda kendisini kurban etmektedir.³⁶ Bu durum söz konusu saygı ve statünün bir diğeri nedeni olarak yorumlanabilir.

Şaman'ın toplum içerisinde kendi kimliğiyle kabul görmesi adına, yaptığı işin toplumca meşru bir kaynağa dayanması da gerekiyordu. Eski Türklerdeki inanışa göre şaman; şaman olma hakkını ataları arasındaki diğer bir şamandan yahut metafizik âlemdeki iyi ya da kötü ruhlardan alabilmekteydi. Buna göre, Türkler arasında Şamanizm'in görüldüğü coğrafyalarda yapılan incelemelerin neticesinde kam olabilmenin üç farklı yolu olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, soydan miras kalan şamanlık görevidir. Şamanlık yapmış atanın kendi neslinden birini kam olarak seçmesi esasına dayanmaktadır. İkinci yol, kişiye ruhlardan şamanlığın verilmesidir. Bunlar dışında kalan üçüncü ve hem nadir hem de en zor olan yol ise adayın kendisini şamanlık yoluna adanması ve bu işin sırlarını öğrenmek için yıllarını vererek çetin bir hayat sürmeyi göze almasıdır. Türkler arasında yapılan çalışmalar, soya dayanan, ata ruhunun vazifeyi devretmesine dayanan yolun daha geçerli sayıldığı yönündedir. Şamanlığın toplumsal kabule dayanıyor olması bu durumun önemini arttırmaktadır. Soydan geçen yolla şaman olmuş kişiler halk tarafından daha çok rağbet görmüştür.³⁷ Daha önce de değindiğimiz gibi özellikle Altay bölgesinde zengin kişilerin uzak coğrafyalardan ünlü yayılmış, adı bilinen şamanları getirtmesi, onlardan hizmet almak istemeleri, olağan bir durumdur.

Türk Şamanlığında, şaman olmaya hak kazanılmasında, yukarıda saydığımız üç ana yolun birleştiği nokta ise ruhi depresyonlar, kriz ve nöbetlerle kendisini gösteren hastalıktır.³⁸ Bağlantılı olarak, bir görüşe göre Şamanizm'in özünde yatan bu asabi hastalıkların arkasında, Kuzey Kutbuna yakın bölgelerin ve Sibiry'a'nın soğukları, uzun geceler, yalnızlık ve vitaminsizliğin insanların sinir sisteminde yarattığı tahribat yatmaktadır. Öyle ki bu tahribat zamanla sara hastalığını ve sara nöbetlerini ortaya çıkartmaktadır. Bazı kamlar hayatı boyunca cinsi münasebetten uzak durup gınahtan arınmış oruç tutmaya ve susuz kalmaya dayalı bir hayat sürerek zaten ağır olan şartlarını daha da zorlaştırmışlardır. Özellikle kamlık yolunu seçen genç bireyler için yaşlı bir kam nezaretinde alacağı bu eğitim adaya çok sancılı bir değişim yaşattı.³⁹

Şamanizm üzerine çalışan en önemli araştırmacılardan biri olan Mircea Eliade, Şamanların en önemli yeteneklerinin "Extase" durumuna, kelimenin tam anlamıyla vecd haline gelme, transa geçebilme olduğunu söyler.⁴⁰ Ayinlerin temelinde kaminin davulunu, okuduğu duaları ve dansını birleştirerek bir çeşit transa geçmesi ve bunun sonrasında ise kendisinden beklenileni gerçekleştirip istenilen ruhlarla temas kurması yatar. Kamlardaki bu vecd hali tamamen samimi bir şeydir. Kamlarda çok şiddetli manzaralar ortaya çıkarabilen bu hadiseler itiyatla inanmak ve telkin ile ortaya çıkmıştır. Bu merasimde yapılan tedavinin faydalı olması da inanmanın ve telkinin izah edebileceği bir şeydir.⁴¹ Esasında zemin zaten hazırdır ve kişi kendisini kendi vehimleriyle hasta etmiştir.

Örneğin bir kadın loğusa yatağındaiken yalnız kalacak olursa onu cinlerin basacağı (albastı) fikri zaten telkin edilmiştir. Dolayısıyla kadın loğusalık döneminde yalnız kaldığı zaman gözünün önünde cinleri görmeye

³³ Dalkıran, *agm*, s. 381.

³⁴ Radloff, *age*, s. 39-41.

³⁵ Dalkıran, *agm*, s. 378.

³⁶ Hoppal, *age*, s. 25.

³⁷ Bayat, *age*, s. 27-29.

³⁸ Bayat, *age*, s. 29.

³⁹ Gömeç, *agm*, s. 45-47.

⁴⁰ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Yayınevi, Ankara 2014, s. 25.

⁴¹ Telkin yolu ile tedavi etme Psikolojinin bilim olarak ortaya çıkmasından sonra daha net şekilde tanımlanmıştır. Buna mukabil, ister Şamanist unsurların açıklanmasında (burada yapılmaya çalışıldığı gibi) ister dini bazı hadise ya da rivayetlerin 'modern' gözle okunmasında telkin de kendisine bir yer bulmuştur. Örneğin İslam Peygamberi'nin hayatından günümüze gelen vaka anlatıları ve hadislerin çözümlenmesinde Psikoterapi ve Telkin teknikleri üzerinden bir okuma gerçekleştirmeye çalışan araştırmalar da mevcuttur: Bk. Âdem Dölek, "Bazı Hadislerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, S. 4, 2002, s. 21-38.

başlar. Kadın aynı zamanda kamın yaptığı bir ayin ile bu durumun geçtiğine inandığı için merasim şüphesiz kadını tedavi eder. Ancak hatırdan çıkartılmamalıdır ki kamın aldığı vecd hali gerçektir ve en hafif merasimde bile kam iki üç gün dinlenmeye muhtaç bir hale gelebilir. Kimi şiddetli vakalarda, kam büsbütün sarsılır. Trans halinden hiç çıkamayıp komaya giren ya da hayatını kaybeden kamlar olmuştur. Bununla birlikte kamlar fakir kişilerdir. Pazarlık yapmaz ne verilirse onu alırlar. Bu sebeple derbeder bir yaşamları olur.⁴²

Kamlar yukarıda bahsedilen uygulamalar sırasında üzerlerine her şeklin bir anlamı olan elbiseler giymişlerdir.⁴³ Radloff bu elbiseyi hayvan derisinden bir cübbe ve üzeri tüy ile süslenmiş bir külah şeklinde betimlemiştir. Radloff'tan edinilen bilgiye göre, bazı boyların şaman kıyafetleri hayvan tasvirleri biçiminde hazırlanmış ve demir aksesuarlar ile süslenmiştir. Bunların amacı, şaman kıyafetini süslemek kadar, şamanın dansı ve ritüelin gerektirdiği hareketler esnasında birbirine çarpıp kuvvetli sesler çıkarmaktır.⁴⁴ Kamın giydiği bu cübbeye Altaylılar "Manyak" adını vermiştir.⁴⁵ Ancak ayin için elbisenin pek bir önemi yoktur. Altay'ın kuzeyinde yaşayan Kara Orman Tatarları, Şor ve Teleüt şamanları belli bir ayin elbisesi kullanmaz, ayini günlük kıyafetleriyle yaparlar.⁴⁶ Yine Kırgız ve Kazak baksıları ile Saha kamlarının da özel giysiler giymedikleri bilinmektedir.⁴⁷

Ayinlerin olmazsa olmazı şamanı trasa sokan ritimleri sağlayan davuldur. Radloff Tüngür adı verilen bu şaman davulunun ayrıntılı bir tarifini vermektedir: "Aşağı yukarı 3-4 zoll genişliğinde, az çok oval bir şekilde bükülmüş tahta kenardan oluşur. Bu kenara maral derisi gerilmiştir ancak deri tahtanın dış kısmını da örter. Davulun iç kısmında takılmış değnek şeklinde bir sap vardır. Buna davul sahibi (tüngür asi) denir. Bu sap insan şeklinde biçimlendirilir. Tüngür asi'nin kollarına birçok demir parçası takılır. Bunlar davul sallanınırken kuvvetli sesler çıkarırlar. Bunların yanı sıra sapa kırmızı mavi birçok bez ya da şerit asılır. Şaman davulunun dışına kırmızı renkte şekiller çizilmiştir. Resimde yukarıda sema, ortada güneşle ay ve yıldızlar, aşağıda da yer betimlenmiştir. İki tarafta ağaçlar kollarını uzatarak yuvarlanan bir adam, at üzerinde giden bir iki kişi, bunların yanında hayvanlar ve kuşlar görülür. Atlar kurbanı, kuşlar kaz ve kartalı, at üzerinde ki kişide şamanı temsil eder. Ağaçlar kayın ağacını simgeler. Şaman davulu sol eliyle tutup sağ eliyle orbu adı verilen 4-5 zoll uzunluk, 2 zoll genişliğinde olan üzeri keçe ve kıllı hayvan derisi kaplı ağaçtan yapılmış tokmakla davulu çalar. Davul vurulduğunda boğuk bir ses vermelidir."⁴⁸

SONUÇ

Eski Türk toplumunun diğer hiçbir üyesine benzemeyen sıra dışı ve farklı yaşamları olsa da; şamanların/kamların ayrı bir kast yahut sosyal sınıf halinde buldukları iddia edilemez. Onlar yaptıkları işi kullanarak toplum üzerinde bir etki kurmaya, hiyerarşik bir rol kazanmaya çabalamamışlardır. Her şeyden önce kendilerinin de bağlı olduğu Türk töresi buna müsaade etmezdi. Onların diğer insanlardan üstün oldukları an sadece icra ettikleri ayin ile sınırlıydı. Ayin bitip, vecd hali sona erdiğinde toplumdaki herhangi bir kişiden farkları kalmazdı.⁴⁹

Bir başka açıdan yani toplumu oluşturan bireylerin gözlerinden şamana baktığımızda, o, özellikle Eliade'nin bütün merasim vecde halinde gerçekleştirmesine dikkat çekmesinin ardından sonuç olarak söylediği gibi çevresinde korkuyla karışık bir saygı uyandırmış özel bir kişiydi.⁵⁰ Şaman çetin demenin alçakgönüllülük sayılabileceği bir ortamda, öteki dünya olarak bilinen, algılanamayan bir boyutla iletişime geçen, insanlar ile o boyut arasında arabulucu olan, bununda ötesinde toplumun ihtiyaçları karşısında pek çok dünyevi görevi üstlenene bir kimseydi. Olumsuz şartlarda ortaya çıkan kamlar aciz durumdaki halkı rahatlatırdı. Bazı kamlar aynı zamanda kabile veya oymağın da öğütçüsü rolünü üstlenirdi. Öğüt verebilmek kamın büyüklüğünü gösterirdi.⁵¹

O günün hayat şartlarını, zihin yapısını göz önüne aldığımızda, kamın bütün bu mistik ve dünyevi rolleri onu tartışılmaz şekilde önemli bir yere getirmekteydi. Dünya malına düşkün olmayan, genellikle fakir insanlar olduklarını bildiğimiz kamlar, insanların onlara olan teveccühünü kötüye kullanmamış olmalıdırlar. Bu tavır ise kamın ritüellerini uyguladığı ve doğa şartları ile çeşitli inanışlardan derlenmiş olan Şamanizm'in toplumda yaygınlaşmasına ve bu yaygınlaşmanın da günümüzde bizim Şamanizm'i, eski Türklerin diniymiş gibi

⁴² Yusuf Ziya Yörükân, *Şamanizm*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2006, s. 81.

⁴³ Konu hakkındaki en kapsamlı çalışma için bkz. Kevser Gürçan, *Kutsal Şaman Elbiseleri*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2018. Bu çalışmada, Altay'dan Yakut bölgesine kadar uzanan hayli geniş coğrafyadaki Türk topluluklarında görülen şaman elbiseleri ve sair aksesuarları incelenmiştir. Çalışmanın sahadan ve müzelerden derlenen çok sayıda görsel ihtiva etmesi, önemini birkaç kat daha arttırmaktadır.

⁴⁴ Radloff, *age*, s. 36.

⁴⁵ Gömeç, *agm*, s. 43.

⁴⁶ Radloff, *age*, s. 36.

⁴⁷ Gömeç, *agm*, s. 43.

⁴⁸ Radloff, *age*, s. 36-38.

⁴⁹ Gömeç, *agm*, s. 46.

⁵⁰ Bayat, *age*, s. 24.

⁵¹ Gömeç, *agm*, s. 45.

ESKİ TÜRK TOPLUMUNDA ŞAMAN'IN YERİ VE VAZİFESİ ÜZERİNE

algılamamızda payı bulunmakta olabilir. Esas itibarıyla kam, beden ve ruh sağlığı ile ilgili sorunları çözmede şifacı/tabip rolünü üstlenmek dâhil birçok sorunu çözmeye ve toplumun cevap bulamadığı sorulara cevap üreterek insanların zihnindeki bilinmezlikleri azaltmaya çalışmıştır.⁵²

Şamanın, kim olduğunun bilinmesi hem Şamanizm hakkında bildiklerimizi genişletecek hem de İslam öncesi Türk toplumunun ruhsal yapısından soysal hayatına pek çok bilinmeyi görmemizi sağlayacaktır. Bu çalışma özellikle kamın pratikteki sorumlulukları üzerinden ona ulaşmaya çalışmış böylece kamın işlevsel yanını ön plana çıkartmayı amaçlamıştır. Kamın mistik öğelerden uzak görülen yanları olarak tarif edebileceğimiz şifacılık (insanlar ve hayvanlar içinde), öğütçülük, akil adamlık gibi yükümlülüklerde bile mistik bir yol kullanıyor oluşu, eski Türklerin 'ondan beklentileri' ve 'hayatın günlük rutini içindeki seyri' hakkında sahip oldukları düşünceleri anlamamız adına bizi yönlendirmektedir.⁵³

Tarihyazımı bağlamında salt Şamanizm'i ele alan çalışmalar önce bir din olup olmadığı noktasında ardından Şamanist uygulamaların okuyucuya aktarılmasına odaklanmıştır. Şaman bu bilgi yoğunluğunun içinde ya kısmen bir bölümün parçası olarak ya da muhtelif bölümler içerisinde kendisine değinen paragraflarda yer bulmuştur. Bu paragraflarda da amaç şamanı tanıyıp anlamak değil Şamanist sistem içinde ki işlevini belirtmekten ibarettir. Şaman, ağırlık merkezi Şamanizm'e verilmeden incelenirse, Türk toplumu içinde oldukça önemli rol oynamış olan "bilge adam" rolü de göz önüne alınabilecek ve şaman/kam daha iyi anlaşılacaktır.

⁵² Sıddık Ünal-Hakan Öztürk, *agm*, s. 95; İbrahim Kafesoğlu'nun Şaman'ı ancak ilkel toplumları etkileyebilen bir 'insan ruhu mütehasısı' olarak nitelendirmesi de Şaman'ın işlevsel yanına yaptığımız göndermelerle uyum içindedir. İbrahim Kafesoğlu, *age*, s. 289.

⁵³ Yazarı bilinmeyen bir İslam kroniği olan *Hududü'l-Âlem*'de Güz (Oğuz) ülkesinde yaşayanların halk arasındaki tabiplere büyük saygı gösterdiği bilgisini bize verse de, kaynağın bahsi geçen 'tabiplerin' Kam ya da Şaman olup olmadıkları hakkında sessiz kalıyor oluşu, bu

hatırlatmadan fazlasını söyleme imkânını elimizden almaktadır. *Hududü'l-Âlem*, V. Minorsky, çev. Abdullah Duman-Murat Ağarı, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2008, s. 55.

KAYNAKÇA

- AHMETBEYOĞLU, Ali, *Sorularla Eski Türk Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014.
- AHMETBEYOĞLU, Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, TTK Yayınları, Ankara 2001.
- ATNUR, Gülhan, “Sibirya’da ki Bazı Türk Boylarında Halk hekimliği Uygulamaları”, *Bilig*, C. 13, S. 55, 2010, ss. 51-70.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türklerin Tarihi Birinci Kitap*, Tekin Yayıncılık, İstanbul 2017.
- BAYAT, Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.
- ÇANDARLIOĞLU, Gülçin, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, TDAV Yayınları, İstanbul 2014.
- ÇİRKİN, Sergen, *Güney Sibirya Arkeolojisi ve Şamanizm*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2022.
- DALKIRAN, Ahmet, “İslamiyet Öncesi Türk Sanatında Şamanizm Etkisi”, *SÜ Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 25, 2008, ss. 371-390.
- Dede Korkut Kitabı*, haz. Muharrem Ergin, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2018.
- DÖLEK, Âdem, “Bazı Hadislerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, S. 4, 2002, ss. 21-38.
- ELİADE, Mircea, *Şamanizm*, İmge Yayınevi, Ankara 2014.
- ERÖZ, Mehmet, *Eski Türk Dini ve Alevilik Bektaşılık*, TDAV Yayınları, İstanbul 1992.
- HOPPAL, Mihaly, *Avrasya’da Şamanlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.
- Hududü'l-Âlem*, haz. V. Minorsky, çev. Abdullah Duman-Murat Ağarı, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2008.
- GENÇEL, Özge, “Müzikle Tedavi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 14, 2006, ss. 697-706
- GÖKALP, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi*, haz. İsmail Aka, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.
- GÖMEÇ, Saadettin, “Şamanizm ve Eski Türklerin Dini”, *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 4, 1998, ss. 38-52.
- GÖMEÇ, Saadettin Yağmur, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.
- GÜRCAN, Kevser, *Kutsal Şaman Elbiseleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.
- İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yayınları, Ankara 2006.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.
- KAFESOĞLU, İbrahim, “Eski Türk Dini”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 3, İstanbul Ekim 1972, ss. 1-34.
- ORKUN, Hüseyin Namık, *Attila ve Oğulları*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1933.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, TDAV Yayınları, İstanbul 2001.
- ÖGER, Âdem, Gönel, Tuğba, “Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri”, *Turkish Studies*, C. 6, S. 4, Güz 2011, ss. 233-248.
- RADLOFF, Wilhelm, *Türklük ve Şamanlık*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2006.
- TAŞAĞIL, Ahmet, *Kök Tengri'nin Çocukları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Neşriyat, İstanbul 1981.
- Türk Tarihinin Ana Hatları*, TTK Yayınları, (Tıpkıbasım), Ankara 2014.
- UYDU, Mualla, *Türk İslam Bütünleşmesi*, Hamle Yayıncılık, İstanbul 1995.
- ÜNALAN, Sıddık, Öztürk, Hakan, “İslamiyet’ten Önce Türklerde Eğitim Öğretim”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 2, 2008, ss. 89-109.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.

GTTAD

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>